

Saksnummer	Utvalg	Møtedato
02/2025	Valgstyret	12.03.2025

Saksbehandler: Slava Korneev

Hjemmel: Valgloven

Valg 2025: Risiko- og sårbarhetsanalyse

Kommunedirektørens innstilling:

ROS- analyse 2025 for valggjennomføring tas til orientering.

Sammendrag

Denne saken omhandler en risikovurdering av valggjennomføringen, med fokus på forberedelser, forhåndsstemmegivning, valgting, og opptelling og innrapportering. ROS-analysen er gjennomført for å identifisere og vurdere potensielle risikoer som kan påvirke valggjennomføringen, samt foreslå tiltak for å redusere disse risikoene. Transport av stemmesedler er spesielt sårbar med tanke på uvær/teknisk svikt. Problemer med lokaler og rekruttering av valgmedarbeidere er også identifisert som risikoer.

Saksopplysninger

En risiko- og sårbarhetsanalyse (ROS-analyse) vurderer hvilke uønskede hendelser som kan skje, sannsynligheten for at de vil inntreffe, og hvilke negative konsekvenser de kan få. ROS-analysen er hovedsakelig en kvalitativ risikovurdering, basert på faglig skjønn og erfaring.

Vurdering av sannsynlighet for uønsket hendelse:

1. **Lite sannsynlig/kjente tilfeller:** Ingen tilfeller, men kjent fra andre kommuner.
2. **Mindre sannsynlig/lokale tilfeller:** 1-2 tilfeller i løpet av siste 5 valg.
3. **Sannsynlig/flere enkelttilfeller:** Skjer årlig, kjent fra siste to valg.
4. **Meget sannsynlig:** Skjedd i løpet av siste fem valg.
5. **Svært sannsynlig:** Skjer lokalt ved hvert valg.

Vurdering av konsekvenser av uønskede hendelser:

1. **Ubetydelig/ufarlig:** Ingen reell konsekvens for valggjennomføring eller resultat.
2. **Mindre alvorlig/en viss fare:** Kan medføre forsinkelser i valggjennomføring.
3. **Alvorlig:** Gir grunnlag for formell klage og klagebehandling.
4. **Kritisk:** Kan føre til feil resultat eller gjennomføring i strid med lovverk. Kan føre til krav om omvalg.
5. **Svært alvorlig/katastrofalt:** Valgprosess kan ikke gjennomføres eller er ikke i tråd med lovkrav. Valg vil bli kjent ugyldig og føre til omvalg.

Hendelser som er med i ROS-analysen:

1. Forberedelser

- Mangel eller feil ved valgmateriell (R1)

- Frister overholdes ikke pga. sykdom/fravær (R2)
- Feil og mangler i valgutstyr (R3)
- Problemer med rekruttering av valgmedarbeidere (R4)

2. Forhåndsstemmegivning

- Feil ved lokaler - universell utforming (R5)
- Feil ved lokaler - fysisk sikring (R6)
- Dårlig sikkerhet ved transport (R7)
- Forhåndsstemmer kan ikke leveres tidsnok (R8)
- Personell - svikt i rutiner (R9)
- Personell - ikke nok stemmemottakere (R10)

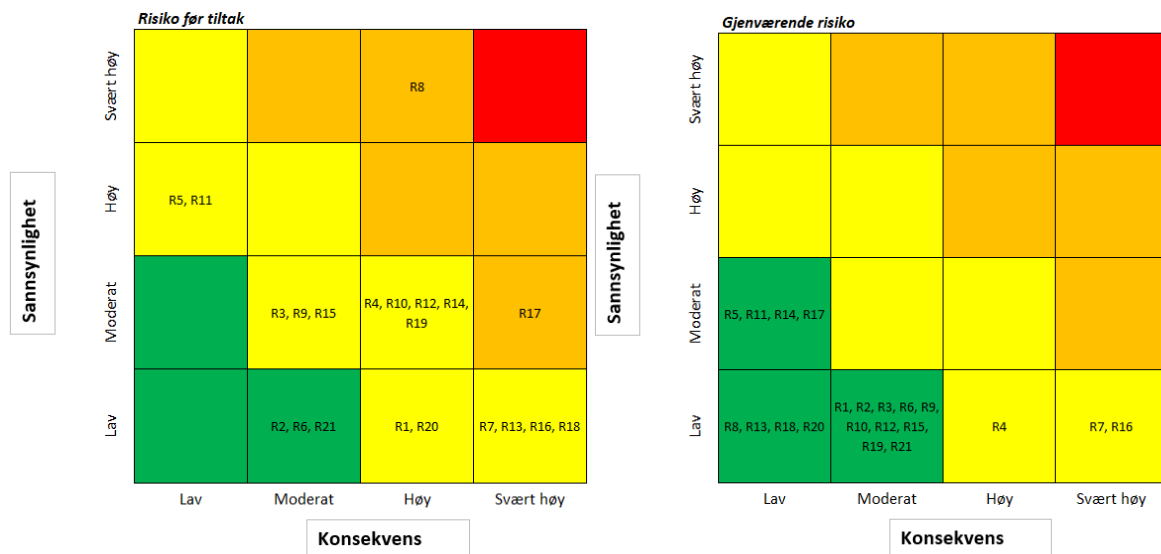
3. Valgting

- Feil ved lokaler - universell utforming (R11)
- Feil ved lokaler - dårlig fysisk sikring (R12)
- Feil ved lokaler - andre hendelser (R13)
- Personell - ikke nok stemmemottakere (R14)
- Personell - svikt i rutiner (R15)
- Dårlig sikkerhet ved transport mellom valglokale og opptelling (R16)
- Svikt i transport mellom valglokale og opptelling (R17)

4. Opptelling og innrapportering

- Problemer med lokale - strøm, nett osv. (R18)
- Rutinesvikt (R19)
- Forstyrrelser fra tilskuere (R20)
- Dårlig fysisk sikring under overlevering (R21)

Risikobilde

Illustrasjon 1. Risikobilde valg 2025, før og etter tiltak

Transport av stemmesedler er spesielt sårbar i forhold til tidsfrister. Det er utfordrende å transportere stemmesedler mottatt i siste uke i forhåndsstemmeperioden fra enkelte kretser til Røddøy rådhus for videresending til andre kommuner. Løsningen ved siste valg var å avslutte forhåndsstemmegivning i uke 35, og det foreslås å videreføre dette tiltaket.

Transporten av stemmesedler til opptelling er kritisk. Dårlig sikkerhet kan føre til kompromittering av stemmesedler. Valgdirektoratet har utarbeidet en veileder i sikkerhet, og kommunen skal gjennomgå sine rutiner basert på denne veiledningen.

Svikt i transport på grunn av uvær/teknisk svikt er en kjent sårbarhet. Løsningen er å avtale en reserve skyssbåt som kan engasjeres på kort varsel. Grunnet kommunens geografi vil denne risikoen være alltid til stede.

Problemer med lokaler, som svikt i strøm/nett, fysisk sikring av valgmateriell, og tilgjengelighet i forhold til universell utforming, skal også vurderes. Tiltak bør baseres på veiledere om sikkerhet og tilgjengelighet.

Etter endringer i valgloven forventes rekruttering av valgmedarbeidere i år å kreve mer fra valgansvarlige - ny strategi og økt tidsbehov. Dette utgjør en egen risiko.

Disse risikoene har enten svært høy konsekvens eller høy sannsynlighet, og det er viktig å ha effektive tiltak på plass for å håndtere dem.

Forstyrrelser fra tilskuere er lite sannsynlig, men kan ha store konsekvenser. Forstyrrelser kan føre til feil under opptellingen, forsinkelser i prosessen, og et stressende arbeidsmiljø for valgmedarbeidere. Rutiner for opptelling bør inkludere tiltak som ivaretar valgets åpenhet og fysisk sikkerhet, slike som sonemodellen, dvs. deling i rød/grønn sone.

Tiltak som foreslått i ROS utgjør en egen tiltaksplan. Gjennomføring av tiltakene er en forutsetning for det konkluderte risikonivået.

Vurderinger i ROS-analysen gjelder også Sametingsvalget, der det er aktuelt.

Konklusjon og anbefaling

Risikovurderingen har identifisert flere kritiske risikoer som kan påvirke valggjennomføringen. Det foreslås tiltak for å redusere disse risikoene og sikre en trygg og effektiv valggjennomføring. Risikonivået for Stortingsvalg og Sametingsvalg 2025 etter implementerte tiltak anses å være akseptabelt. Det anbefales at risikovurderingen tas til orientering.

Rødøy kommune, 04.03.2025

Harald Einar Erichsen
Kommunedirektør

Ragnhild Aakre Seljevoll
Kontorsjef

Slava Korneev
Spesialkonsulent

Dette dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevet signatur.

Vedlegg:

- 1 ROS-analyse - valg 2025
- 2 Veileder i sikkerhet
- 3 Identifiserte tiltak

Bærekraftsmål

	<i>For å lykkes med bærekraftsmålene trengs det nye og sterke partnerskap. Myndigheter, næringslivet og sivilsamfunnet må samarbeide for å oppnå bærekraftig utvikling. Å gjøre tilgjengelig informasjon og kommunikasjon til innbyggerne i et land er også et viktig punkt på dette målet.</i>
---	--

Oppdatert i versjon 1.3 av Internkontroll i praksis - informasjonssikkerhet. Utarbeidet av Difi.

Sannsynlighet

Svært høy	Moderat	Høy	Høy	Svært høy
Høy	Moderat	Moderat	Høy	Høy
Moderat	Lav	Moderat	Moderat	Høy
Lav	Lav	Lav	Moderat	Moderat
	Lav	Moderat	Høy	Svært høy
	Konsekvens			

I dette skjermbildet har du mulighet til å endre verdi på cellene i matrisen til venstre ved å klikke på dem og velge fra nedtrekksmenyen.

Verdien som velges representeres av fargene grønn, gul, oransje og rød. Denne funksjonaliteten gjør det mulig å synliggjøre virksomhetens risikoappetitt, og hvordan hver enkelt risiko bør behandles i tråd med disse valgene.

I boksene nedenfor kan brukeren manuelt navngi de forskjellige nivåene på hhv sannsynlighet, konsekvens og risiko. Dette vil ha direkte påvirkning på navngivningen på matrisens akser og risikonivå.

TIL RISIKOVURDERING >>

TIL RISIKOMATRISE >>

SANNSYNLIGHET

Lav
Moderat
Høy
Svært høy

KONSEKvens

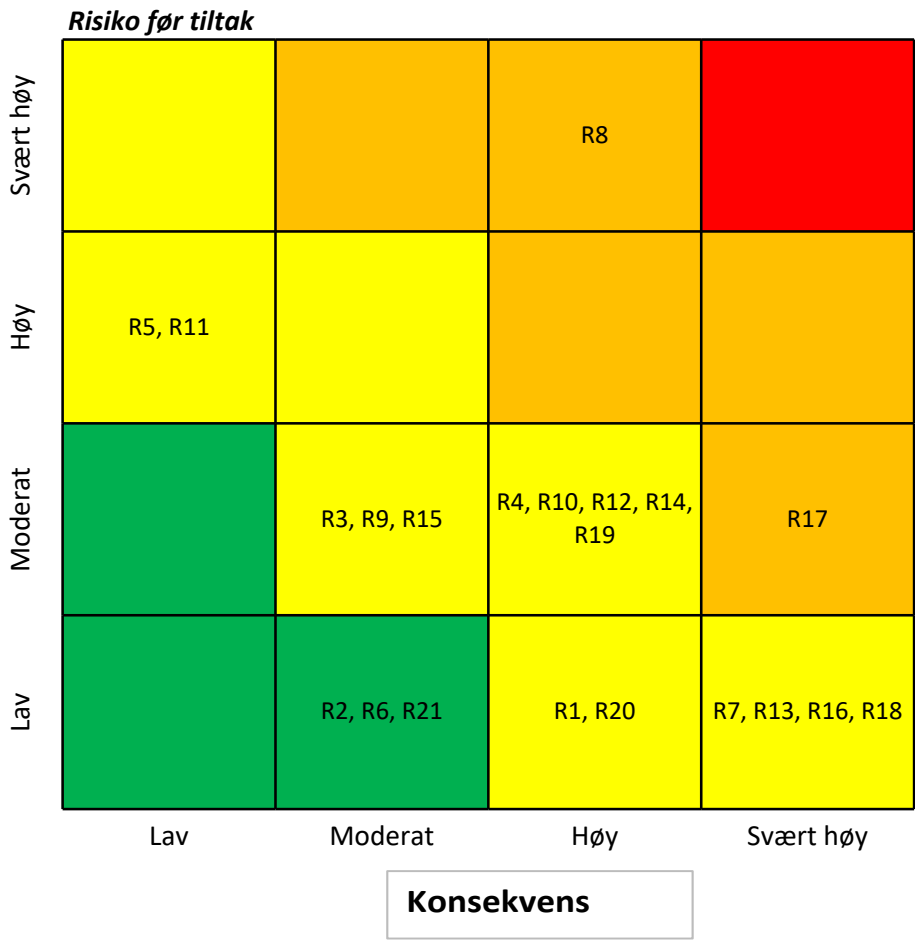
Lav
Moderat
Høy
Svært høy

RISIKO

Lav
Moderat
Høy
Svært høy

<< TIL START		TIL RISIKOMATRISE >>				>> TIL START				TIL RISIKOMATRISE >>	
Risikobeskrivelse Stikkord om: (1) innledende hendelse(i) (2) informasjonssikkerhetsbruddet (3) de uønskede konsekvensene som kan oppstå		Begrunnelse for konsekvensvurdering	Konsekvens	Sannsynlighet	Begrunnelse for vurdering av tilhørende sannsynlighet	Risikonivå	Vurdering av risikohåndtering	Konsekvens etter tiltak	Sannsynlighet etter tiltak	Gjenværende risiko	
R1	Forberedelser: mangel eller feil ved valgmateriell.	Valgmateriell inkluderer stemmesedler, konvolutter og annet materiell som benyttes under stemmegivningen. En del av dette distribueres fra Valgdirektoratet, mens kommunene selv må sørge for resten. Det er viktig å ha en god dialog med fylkeskommunen om bestilling av stemmesedler for å sikre at nødvendig antall stemmesedler er tilgjengelig til rett tid. Det er egne frister for bestilling, og feil eller utilstrekkelig antall kan ha alvorlige konsekvenser.	Høy	Lav	Flere valgansvarlige som følger opp varsler og informasjon fra valgdirektoratet og fylkeskommunen, bestiller og kontrollerer valgmateriell. Valgansvarlige må avsette tilstrekkelig tid. Dette bør gjøres i god tid, jf. en egen sjekkliste. Valgmateriell skal være kontrollert i god tid før forhåndsstemmeperioden.	Moderat	Valgdirektoratet har et reservelager av valgmateriell liggende som kommunene kan etterbestille fra ved behov.	Moderat	Lav	Lav	
R2	Forberedelser: Frister ikke overholdes pga. sykdom/fravær.	Oppgaver med lovplagt frist: endring av kreter (31. mars), godkjenne grunnlagsdata (31. mai). Andre oppgaver med egne tidspunkter: utleggingsmøntall, søknader om å få avgi stemme der velgeren seg, optelling, rapportering osv..	Moderat	Lav	Flere valgansvarlige som følger opp varsler og informasjon fra valgdirektoratet.	Lav	God opplæring og valgkonferanser bør gjennomføres, og ferielister bør fastsettes med hensyn til oppgavene.	Moderat	Lav	Lav	
R3	Forberedelser: Feil og mangler i valgutstyr	Eksempler på valgutstyr er valgmurer, valgvluker, skilprogrammet (roll-ups, kordnere, ledetrup, funksjonærkort m.m.). Valgutstyret skal bidra til denne tilgjengeligheten slik at alle velgere kan avlegge stemme, uavhengig av funksjonssnivå. Derfor er det viktig at valgutstyret dere benytter er universelt utformet. Alt materiell skal være universalt utformet, skal fungere og være uten mangel. OBS! Egne frister for bestilling.	Moderat	Moderat	Noe av valgmateriell har vært brukt i flere valg gjennomføringer.	Moderat	Tilstanden til valgutstyret skal sjekkes, og mangler skal utbedres.	Moderat	Lav	Lav	
R4	Forberedelser: Problemer med rekruttering av valgmedarbeidere.	I valg gjennomføringen trengs det mange valgmedarbeidere for å ivareta ulike funksjoner (leder og nestleder, valgverter, stemmemottakere, Opptellingspersonell). Behov og avlønning skal avklares tidligst mulig.	Høy	Moderat	Rekruttering er generelt utfordrende.	Moderat	Rekruttering bør delegeres til administrasjonen og starte tidlig iht. bemanningsplan. Det bør tas høyde for eventuelt sykefravær.	Høy	Lav	Moderat	
R5	Forhåndsstemmegivning: Feil ved lokaler - universell utforming	Valgstyret bestemmer hvor det skal holdes forhåndsstemmer. I tillegg krever valgloven at kommunen skal avholde forhåndsstemming på helse- og omsorgsinstitusjoner. Det skal sikres at lokalene er tilgjengelige for velgerne. Alle valglokaler skal være universelt utformet i henhold til byggeteknisk forskrift.	Lav	Høy	I flere valgkreter mangler det universalt utformet kommunale lokaler.	Moderat	Kontroll av mulige lokaler iht. veiledning i tilgjengelighet; tilrettelegging, kompenserende tiltak (informasjon og tilgjengelighet for å avgi stemme der velgeren befinner seg).	Lav	Moderat	Lav	
R6	Forhåndsstemmegivning: Feil ved lokaler - fysisk sikring	Lokaler skal ha rom definert som rød sone. Rød sone er et område som kun er tilgjengelig for personell med tjenstlige behov, for eksempel valgansvarlig, valgfunksjonærer som tar imot stemmer, opptellingspersonell eller IT-ansvarlig. Valgmateriell og maskinvare som skal sikres med rød sone kan bli stående i en sone med lavere nivå uten tilsyn. For eksempel vil man ikke lenger kunne sies å ha kontroll dersom PC'er, eller annet valgmateriell blir stående uten tilsyn i kommunens servicecenter eller varemottak. Materiellet har da vært tilgjengelig for personell uten tjenstlig behov.	Moderat	Lav	I de lokalene som tidligere ble brukt i forhåndsstemmeperioder, ble det avsatt rom for oppbevaring av valgmateriell/utstyr (f.eks. rektorkontor)	Lav	Lokalene vurderes i forhold til rutine for fysisk sikring, jf. veileder i sikkerhet. Spørsmål om nøkkel og tilgang avklares for hver lokale.	Moderat	Lav	Lav	
R7	Forhåndsstemmegivning: dårlig sikkerhet ved transport mellom valglokale og optelling	Transporten av stemmesedler fra stemmegivning til optelling er en kritisk del av valg gjennomføringen.	Svært høy	Lav	Rutine for transportering av valgmateriell sikrer nødvendige krav. Dette krever opplæring og god kommunikasjon.	Moderat	Gjennomgang av rutine for transport av valgmateriell iht. veileder i sikkerhet. Krav: • Kjøretøyet som benyttes er å anse som rød sone fra transport starter til den avsluttes. Dersom det benyttes kollektiv eller kommersielle transportører er det kommunens ansvar å sikre at transportør oppfyller kravene til rød sone ved transport. • Transporten skal sjekke i foreslåede beholdere og på en slik måte at transporten er rask og sikker. • Forsørging av beholdere skal gjøres før overlevering til transportør, og transportør skal ikke ha tilgang til forsørgingsutstyr. • Overlevering ved transportstart og -slutt skal alltid være bemannet og overlevering skal dokumenteres og kontrolleres av mottaker	Svært høy	Lav	Moderat	
R8	Forhåndsstemmegivning: Forhåndsstemmer fra lokalene kan ikke leveres til valgstyret tidnok pga. krav om budlevering.	Den siste uka av forhåndsstemmeperioden skal stemmegivninger ikke sendes som brevpost. Valgdirektoratet har inngått en egen avtale med Posten/Bring som innebærer at de henter stemmegivningene hos kommunene og sørger for å sende dem til riktig kommune innen tirsdag dagen etter valgdagen kl. 17.	Høy	Svært høy	Alle kommuner har en opphengting fredag uken før valget. Det er den siste dag i forhåndsstemmeperioden. Det er ikke mulig å levere stemmene til kommunehuset for videre ekspedering iht. postens rutine.	Høy	Forhåndsstemming i de aktuelle kretsene bør avsluttes før den siste uken før valgdagen.	Lav	Lav	Lav	
R9	Forhåndsstemmegivning: Personell - svikt i rutiner pga. dårlig opplæring	Dårlig opplæring av valgmedarbeidere kan ha flere alvorlige konsekvenser for forhåndsstemming: Feilregistrering av stemmer: Uerfarne valgmedarbeidere kan gjøre feil ved registrering av stemmer, noe som kan føre til at stemmer ikke blir telt riktig. Manglende veiledning: Velgere kan få feil eller utilstrekkelig veiledning, noe som kan føre til at de ikke får gjennomført stemmegivningen korrekt. Forsinkelser og ineffektivitet: Dårlig opplæring kan føre til forsinkelser i stemmeprosessen, noe som kan skape frustrasjon blant velgerne. Brudd på valgregler: Uerfarne medarbeidere kan utilsikket bryte valgregler og prosedyrer, noe som kan undergrave tilliten til valgprosessen	Moderat	Moderat	Det trer inn ny stemmemottakere hvert valgår.	Moderat	Tilby grundige opplæringspakker som inkluderer rutinefilmer, e-læringskurs og arbeidsbeskrivelser. Dette sikrer at alle valgmedarbeidere har en klar forståelse av sine oppgaver. Kontinuerlig veiledning: Gjennomgående støtte og veiledning gjennom hele valgprosessen. Krever at valgansvarlige er tilgjengelig.	Moderat	Lav	Lav	
R10	Forhåndsstemmegivning: Personell - ikke nok stemmemottakere	Alle valglokaler, også forhåndsstemmeperioden, skal ha en leder og en nestleder med ansvar for lokalene. Der er krav om to stemmemottakere når velgere avgir stemme med unntak for de lokalene som valgstyret har bestemt at det skal benyttes stemmeseddelkonvolutt, ha tilstrekkelig med tilkallingsvikar.	Høy	Moderat	Sykefravær er en sannsynlig årsak. Rekruttering bør ta høyde for det.	Moderat	Redusere bemanningsbehov - bestemte om at det ved enkelte forhåndsstemmesteder skal benyttes stemmeseddelkonvolutt, ha tilstrekkelig med tilkallingsvikar.	Moderat	Lav	Lav	
R11	Valgting: Feil ved lokaler - universell utforming	Valgstyret bestemmer lokaler for valgting. Alle valglokaler skal være universelt utformet i henhold til byggeteknisk forskrift.	Lav	Høy	I flere valgkreter mangler det universalt utformet kommunale lokaler.	Moderat	Kontroll av mulige lokaler iht. veiledning i tilgjengelighet; tilrettelegging.	Lav	Moderat	Lav	
R12	Valgting: Feil ved lokaler - dårlig fysisk sikring	Det er viktig å tilgang til maskinvare og valgmateriell begrenses for å minimere mulighetene for sabotasje eller andre uønskede tilisiktede eller utilsiktede hendelser.	Høy	Moderat	Optelling av stemmesedler skal være åpent tilgjengelig for publikum. Åpenhet øker sannsynlighet for uønskede hendelser.	Moderat	Rutine iht. veileder for sikkerhet: dele inn i to soner: • En grønn sone hvor publikum kan observere optellingen – for å sikre allmenn tilgjengelighet og ivareta tillit til valg gjennomføringen • En rød sone for maskinvare og valgmateriell – tydelig adskilt fra publikum for å sikre valgopptellingens integritet og ivareta tilgangsbegrensning til materiell og maskinvare. Publikum og besøkende som ønsker å overvære optellingen skal oppholde seg i grønn sone. Den røde sonen skal være et ågrenset område innenfor den grønne.	Moderat	Lav	Lav	
R13	Valgting: Feil ved lokaler - andre hendelser	Hendelser av andre årsak: naturkatastrofer, sabotasje osv.. Alvorlig konsekvens dersom lokalene ikke kan brukes.	Svært høy	Lav	Erfaringsmessig lite sannsynlighet.	Moderat	Ha reservelokaler.	Lav	Lav	Lav	
R14	Valgting: Personell - ikke nok stemmemottakere	Alle valglokaler skal ha en leder og en nestleder med ansvar for lokalene. Der er krav om to stemmemottakere når velgere avgir stemme. Det er et minimumskrav. Kommunen kan bestemme antall stemmemottakere.	Høy	Moderat	Sykefravær er en sannsynlig årsak. Rekruttering bør ta høyde for det.	Moderat	Ha en liste over reservevalgmedarbeidere som kan kontaktes på kort varsel ved fravær. Sørg for at flere personer er opplært til å utføre de samme oppgavene, slik at det er lettere å finne erstattere. Ha klare kommunikasjonslinjer slik at valgmedarbeidere raskt kan melde fra om fravær og få informasjon om erstattere.	Lav	Moderat	Lav	
R15	Valgting: Personell - svikt i rutiner pga. dårlig opplæring	Dårlig opplæring av valgmedarbeidere kan ha alvorlige konsekvenser: Feilregistrering av stemmer: Uerfarne valgmedarbeidere kan gjøre feil ved registrering av stemmer, noe som kan føre til at stemmer ikke blir telt riktig. Manglende veiledning: Velgere kan få feil eller utilstrekkelig veiledning, noe som kan føre til at de ikke får gjennomført stemmegivningen korrekt. Forsinkelser og ineffektivitet: Dårlig opplæring kan føre til forsinkelser i stemmeprosessen, noe som kan skape kø og frustrasjon blant velgerne. Brudd på valgregler: Uerfarne medarbeidere kan utilsikket bryte valgregler og prosedyrer, noe som kan undergrave tilliten til valgprosessen	Moderat	Moderat	Det trer inn ny stemmemottakere hvert valgår.	Moderat	Tilby grundige opplæringspakker som inkluderer rutinefilmer, e-læringskurs og arbeidsbeskrivelser. Dette sikrer at alle valgmedarbeidere har en klar forståelse av sine oppgaver. Kontinuerlig veiledning: Gjennomgående støtte og veiledning gjennom hele valgprosessen. Krever at valgansvarlige er tilgjengelig.	Moderat	Lav	Lav	
R16	Valgting: dårlig sikkerhet ved transport mellom valglokale og optelling	Transporten av stemmesedler fra stemmegivning til optelling er en kritisk del av valg gjennomføringen.	Svært høy	Lav	Rutine for transportering av valgmateriell sikrer nødvendige krav. Dette krever opplæring og god kommunikasjon.	Moderat	Gjennomgang av rutine for transport av valgmateriell iht. veileder i sikkerhet.	Svært høy	Lav	Moderat	
R17	Valgting: svikt i transport mellom valglokale og optelling	Valgmateriell kommer ikke til optelling innen fastsatte tidspunkter.	Svært høy	Moderat	Transport fra enkelte kretser krever båt. Ruten går gjennom utsatte strøk.	Høy	Bestilling sikkerhetsbåt.	Lav	Moderat	Lav	
R18	Opptelling og innrapportering: problemer med lokale strøm, nett osv.	Svikt i lokalene kan føre til forsinkelse eller i opptelling og rapportering, eller at oppgavene blir umulig å gjennomføre.	Svært høy	Lav	Erfaringsmessig lav sannsynlighet.	Moderat	Reservennett. Definer reservelokaler.	Lav	Lav	Lav	
R19	Opptelling og innrapportering: rutinesvikt	U riktig opptelling og resultat, forsinket rapportering	Høy	Moderat	Riktig bemanning, følge rutiner.	Moderat	Tilstrekkelig opplæring, gjennomføring prøvevalg	Moderat	Lav	Lav	
R20	Opptelling og innrapportering: forstyrrelse fra tilskuere	Forstyrrelser kan føre til at valgmedarbeidere gjør feil under opptellingen, noe som kan påvirke nøyaktigheten av resultatene. Forstyrrelser kan forsinke opptellingsprosessen, noe som kan føre til at resultatene blir offentliggjort senere enn planlagt. Tilskuere som forstyrrer kan utgjøre en sikkerhetsrisiko for valgmedarbeidere og annet personell. Dette kan også føre til at valgmateriell blir skadet eller kompromittert. Hvis publikum oppfatter at opptellingen ikke foregår på en ordentlig måte, kan det redusere tilliten til valgprosessen og resultatene. Forstyrrelser kan skape et stressende arbeidsmiljø for valgmedarbeidere, noe som kan påvirke deres evne til å utføre oppgavene sine nøyaktig og effektivt. Alvorlige forstyrrelser kan føre til juridiske utfordringer, inkludert krav om erstatning eller annullering av valgresultater.	Høy	Lav	Erfaringsmessig lav sannsynlighet.	Moderat	Ha klare retningslinjer og sikkerhetsuttak på plass for å håndtere tilskuere og publikum under opptellingen. Fysisk sikring, rød/grønn sone	Lav	Lav	Lav	
R21	Overlevering: Dårlig fysisk sikring under overlevering av valgmateriell til distriktvalgstyret.	Valgstyret skal pakke materiellet slik det er telt opp, og i henhold til distriktvalgstyrets krav. Transport skal være forsvarlig.	Moderat	Lav	Erfaringsmessig lav sannsynlighet.	Lav	Følge opp rutinen, ha tilstrekkelig tid og kapasitet.	Moderat	Lav	Lav	
R22	Risiko 21										
R23	Risiko 22										
R24	Risiko 23										
R25	Risiko 24										
R26	Risiko 25										
R27	Risiko 26										
R28	Risiko 27										
R29	Risiko 28										
R30	Risiko 29										
R31	Risiko 30										
R32	Risiko 31										
R33	Risiko 32										
R34	Risiko 33										
R35	Risiko 34										
R36	Risiko 35										
R37	Risiko 36										
R38	Risiko 37										
R39	Risiko 38										
R40	Risiko 39										
R41	Risiko 40										
R42	Risiko 41										
R43	Risiko 42										
R44	Risiko 43										
R45	Risiko 44										
R46	Risiko 45										
R47	Risiko 46										
R48	Risiko 47										
R49	Risiko 48										
R50	Risiko 49										
R51	Risiko 50										
R52	Risiko 51										
R53	Risiko 52										
R54	Risiko 53										
R55	Risiko 54										
R56	Risiko 55										
R57	Risiko 56										
R58	Risiko 57										
R59	Risiko 58										
R60	Risiko 59										
R61	Risiko 60										
R62	Risiko 61										
R63	Risiko 62										
R64	Risiko 63										
R65	Risiko 64										
R66	Risiko 65										
R67	Risiko 66										
R68	Risiko 67										
R69	Risiko 68										
R70	Risiko 69										
R71	Risiko 70										
R72	Risiko 71										
R73	Risiko 72										
R74	Risiko 73										
R75	Risiko 74										
R76	Risiko 75										
R77	Risiko 76										
R78	Risiko 77										
R79	Risiko 78										
R80	Risiko 79										
R81	Risiko 80										
R82	Risiko 81										
R83	Risiko 82										
R84	Risiko 83										
R85	Risiko 84										
R86	Risiko 85										
R87	Risiko 86										
R88	Risiko 87										
R89	Risiko 88										
R90	Risiko 89										
R91	Risiko 90										
R92	Risiko 91										
R93	Risiko 92										
R94	Risiko 93										
R95	Risiko 94										
R96	Risiko 95										
R97	Risiko 96										
R98	Risiko 97										
R99	Risiko 98										
R100	Risiko 99										

Sannsynlighet

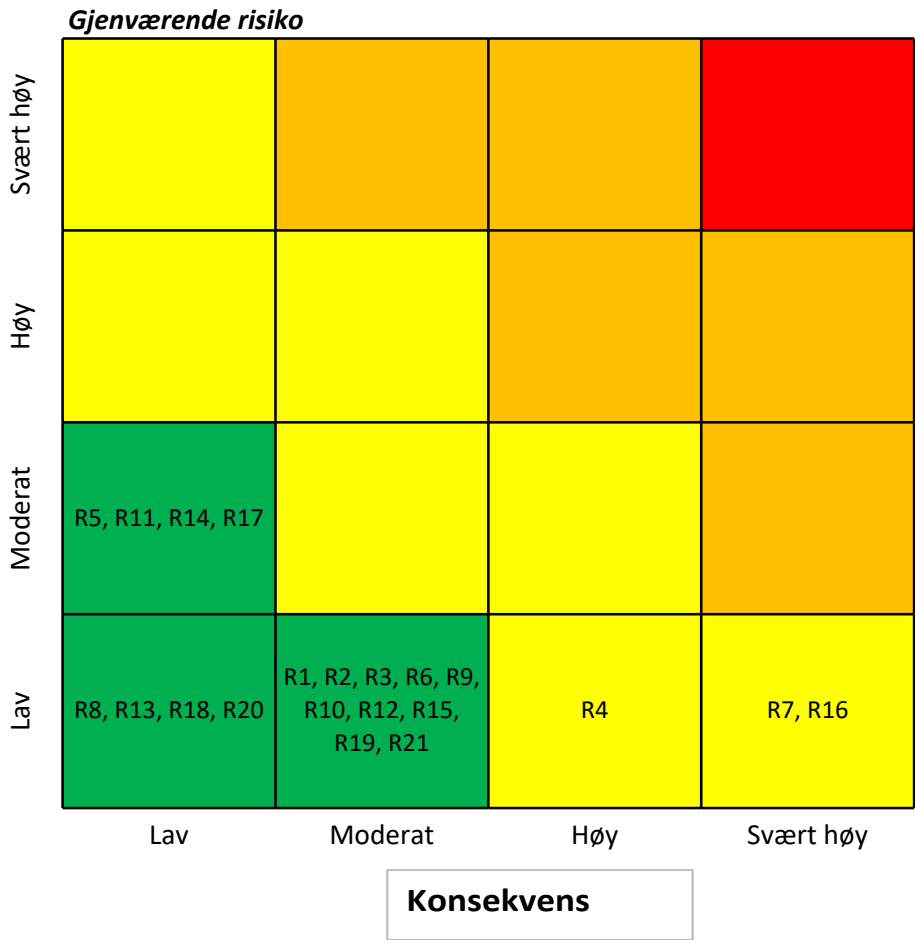
<< << TIL START

<< TIL
RISIKOVURDERING

Her ser dere en matrise med risikoene du har vurdert, plassert etter hvordan dere har vurdert konsekvens og sannsynlighet.

Dette kan gi dere en oversikt over det totale risikonivået til deres verdier.

Sannsynlighet

Denne matrisen viser risikonivået for risikoer dere har utført oppgjennomførte tiltak for. De er plassert etter vurderingen av konsekvens og sannsynlighet etter at tiltak er gjennomført.

Husk på å oppdatere risikovurderingen med gjennomførte tiltak!

Veileder i sikkerhet

Hvordan gjennomføre sikre valg i kommuner
og fylkeskommuner

Endringslogg

#	Punkt	Dato	Versjon	Hvem
1	-	09.03.23	2.1.	John Andreas Johnsen
2	5.1	10.03.23	2.2	John Andreas Johnsen
3	-	25.11.24	3.0	John Andreas Johnsen
4	2.3	06.02.25	3.1	John Andreas Johnsen

1 Innholdsfortegnelse

1	Innholdsfortegnelse	3
2	Innledning	5
2.1	Sjekkliste for å gjennomføre sikkerhetstiltak	5
2.2	Risiko og sårbarhetsanalyse (ROS).....	6
2.3	Mer om sikkerhet.....	7
3	Fysisk sikring.....	8
3.1	Soneinndeling.....	8
3.1.1	Grønn sone	8
3.1.2	Rød sone	9
3.2	Sikring av valgmateriell og IKT-utstyr.....	10
3.2.1	Sikring før valggjennomføring.....	11
3.2.2	Lokaler for stemming under valggjennomføringen	11
3.2.3	Transport av stemmesedler mellom valglokale og opptelling.....	12
3.2.4	Lokaler for opptelling under valggjennomføringen	12
4	Organisasjon og mennesker	14
4.1	Anbefalte organisatoriske og menneskelige sikkerhetstiltak	14
4.1.1	Kompetanse.....	14
4.1.2	Personellsikkerhet.....	14
4.1.3	Planverk	15
4.1.4	Sikker tjenesteutsetting.....	15
5	Informasjonssikkerhet ved bruk av EVA	16
5.1	PCer	16
5.2	Windows 11 Enterprise	17
5.3	Kontrollert fjerntilgang	17
5.4	Sertifikater	17
5.5	Maskiner skal låses når de forlates.....	18
5.6	Bruker er personlig og skal ikke benyttes av andre	18
5.7	Passord	18
5.8	Oppgrader program- og maskinvare og installer sikkerhetsoppdateringer.....	18
5.9	Ikke tildel administrator-rettigheter til sluttbrukere	19
		3

5.10	Blokker kjøring av ikke-autoriserte programmer («hvitelisting»)	19
5.11	Deaktiver enheter og funksjonalitet som ikke brukes	19
5.12	Herde applikasjoner	19
5.13	Klientbrannmur	20
5.14	Sikker oppstart og diskkryptering	20
5.15	Antivirus/antiskadevare	20
5.16	Monitorering	20
5.17	Tilbakestilling av klienter	21
6	Ekstra tiltak ved bruk av EVA Skanning	22
6.1	Installasjon av EVA Skanning	22
6.2	Tilstandsrapportering og logging	22
6.3	Nettverk	22
6.4	Perimetersikring	23
6.5	Antivirus	23
7	Vedlegg	23

2 Innledning

Ett av Valgdirektoratets hovedmål er å bidra til en korrekt og sikker valggjennomføring med tillit i befolkningen. Denne sikkerhetsveilederen er ett av våre bidrag til kommunene og fylkeskommunene for å nå dette målet.

I veilederen finner du som valgansvarlig i kommunen eller fylkeskommunen konkrete råd slik at dere kan få på plass gode tiltak og etablere rutiner knyttet til:

- Sikring av valgmateriell og IKT-utstyr som skal brukes i forbindelse med valggjennomføringen
- Sikring av lokaler og IKT-utstyr for maskinell opptelling av stemmesedler
- Sikkerhetstiltak for oppbevaring av IKT-utstyr som skal benyttes
- Sikring av opptellingslokaler der telling av stemmesedler skal foregå
- Sikring av valglokalet der stemmegivning utføres
- Sikker infrastruktur og bruk av EVA applikasjonene

Sikkerhetstiltak, enten organisatoriske, menneskelige eller tekniske - tar lang tid å implementere. Tiltakene kan også i noen tilfeller være kostbare. Valgdirektoratet anbefaler derfor at veilederen gjennomgås i god tid før valggjennomføringen og at tiltakene planlegges og iverksettes slik at de er effektive under *hele* valggjennomføringen.

Anbefalte sikkerhetstiltak vil bidra til å fjerne sårbarheter og redusere risiko. I tillegg vil det:

- Forebygge omdømmetap
- Opprettholde tilliten til valggjennomføring og valgresultatet
- Forebygge forsinkelser
- Forebygge manipulering av valgresultatet

Vi anbefaler videre at de tekniske tiltakene i kapitlene 5 og 6 leses og planlegges sammen med teknisk personell. Merk at hoveddelen av de tekniske tiltakene også gjelder IKT-utstyr brukt til EVA Admin, ikke bare EVA Skanning.

2.1 Sjekkliste for å gjennomføre sikkerhetstiltak

Det er av stor betydning at du som valgansvarlig i kommunene og fylkeskommunene

setter deg inn i sikringstiltak og prosedyrer som etableres i kommunen. Gode sikringstiltak kjennetegnes ved at de er hensiktsmessige og praktisk utformet slik at tiltakene blir enkle å følge og oppleves som relevante. Videre må det legges vekt på å oppnå forståelse av tiltakene og at det er gevinster ved å følge veiledningen i form av tillit til valggjennomføringen.

For å bidra til dette, følger det med en sjekkliste som dere kan bruke for å kontrollere at tiltak i denne veilederen innføres. Sjekklisten følger med som vedlegg til veilederen.

2.2 Risiko og sårbarhetsanalyse (ROS)

ROS er et viktig verktøy for å kunne styre risikoen igjennom valggjennomføringen.

Det forutsettes at kommunene gjør en risiko og sårbarhetsanalyse i forkant av valggjennomføringen. En ROS har to formål:

1. Avdekke mulige hendelser, risiko for at disse oppstår og en vurdering av konsekvensen.
2. Belyse hvilke tiltak som kan iverksettes for å redusere enten *sannsynligheten* for, eller *konsekvensen* av hendelsene.

Når ROS er gjennomført skal valgstyret beslutte om risiko og tiltak er akseptable. Dersom risikoen ikke er akseptabel, må ytterligere tiltak iverksettes.

Det finnes mange metoder for risiko- analyse og håndtering. Flere kommuner og fylkeskommuner har det allerede i sitt daglige virke. Vi anbefaler at kommunene og fylkeskommunene benytter prosess og metode som allerede er etablert.

For de som ikke har dette i sitt daglige virke, så kan vi anbefale Digitaliseringsdirektoratet sine veiledere publisert finner du [her](#).

Du kan finne mer informasjon om risiko, sårbarhet og beredskap på DSB sine sider [her](#).

Valgdirektoratet har laget en forenklet mal for ROS analyse. Malen ligger som vedlegg til veilederen.

2.3 Mer om sikkerhet

Denne veilederen er utarbeidet av Valgdirektoratet og er blant annet basert på NSM sine publiserte sikkerhetsveiledere og rapporter. For å lese mer om sikkerhet og få tilgang til ytterligere veiledning og informasjon kan man besøke <https://nsm.stat.no>

Tiltakene i denne veilederen er å tolkes som et *minimumsnivå* av sikkerhet ved valg. Flere kommuner har ytterligere sikkerhetstiltak i sin portefølje.

NSM publiserer også jevnlig rapporter og veiledere. Flere av disse gir verdi i valggjennomføringen, men kan være omfattende. Rapportene og veilederne fra NSM er relevante både i valggjennomføring og generelt sikkerhetsarbeid i kommunene og fylkeskommunene. Her er en liste over anbefalte veiledere og rapporter publisert av NSM:

- [Grunnprinsipper for IKT-sikkerhet versjon 2.1](#)
- [Grunnprinsipper for fysisk sikkerhet](#)
- [Veileder i sikkerhetsstyring](#)
- [Temarapport: Innsiderisiko](#)
- [Rapport: Risiko 2025](#)

I tillegg publiserer e-tjenesten og PST årlige åpne trusselvurderinger. Vi anbefaler at kommuner og fylkeskommuner holder seg oppdatert med vurderingene i rapportene under.

- [PST: Nasjonal trusselvurdering 2025](#)
- [Etterretningstjenesten: Fokus 2025](#)

PST sin årlige åpne trusselvurdering publiseres normalt i februar.

3 Fysisk sikring

Alle kommuner og fylkeskommuner som gjennomfører valg bør tilrettelegge for fysisk sikring av lokaler og utstyr som skal benyttes under valggjennomføringen. Det innebærer å ha gode rutiner for hvem som har tilgang til valgutstyret samt hvordan dette oppbevares og fraktes. Rutiner som har avgjørende betydning for en vellykket valggjennomføring bør øves og testes i forkant av valget.

Innholdet i dette kapittelet kan anvendes som et utgangspunkt for å etablere betryggende *skriftlige rutiner* for forsegling, oppbevaring og transport av valgmateriell og valgutstyr.

3.1 Soneinndeling

Lokalene som benyttes bør inndeles i områder og bli definert som henholdsvis grønn og rød sone med ulike krav til sikring.

En hensiktsmessig soneinndeling og kontroll med sonene bidrar til å redusere trusler ved å:

- Redusere antall personer med tilgang til lokaler, valgmateriell og maskinvare
- Føre kontroll med personer med tilgang til lokalene
- Bevisstgjøre personell og øke sikkerhetsfokus

Under følger en nærmere forklaring av hvilke prinsipper som ligger til grunn for sonemodellen.

3.1.1 Grønn sone

En grønn sone er et område som er åpent tilgjengelig for allmennheten. Dette vil eksempelvis være fellesarealer og servicesenter i kommunen og fylkeskommunen. Under valggjennomføringen er dette området der valgavlukker vil stå og observasjon av opptelling vil foregå.

I grønn sone er det ikke behov for særskilt vakthold eller overvåking. Sonen er ikke begrenset utover generelt oppsyn og åpningstider. Utenom åpningstid skal området være avlåst.

Grønn sone er minimum sikret med:

- Avlåsing utenom åpningstid

3.1.2 Rød sone

Rød sone er et område som kun er tilgjengelig for personell med tjenstlige behov, for eksempel valgansvarlig, valgfunksjonærer som tar imot stemmer, opptellingspersonell eller IT-ansvarlig.

Personellet skal være akkreditert til området definert som rød sone. Tilgang til området skal registreres med informasjon om hvem og når vedkommende har vært tilstede gjennom hele valggjennomføringen. Det kan også eksistere flere røde soner hvor forskjellig personell har tjenstlig behov. Eksempelvis er det ikke alltid nødvendig at personell som tar imot stemmer også har behov for tilgang til sone for opptelling. Akkrediteringen til hver enkelt medarbeider skal definere hvilke røde soner hen har tjenstlig behov for tilgang til.

I en rød sone vil man typisk oppbevare maskinvare og valgmateriell som skal benyttes under valggjennomføringen. Rød sone er også område som benyttes under opptelling. Under hele valggjennomføringen skal tilgang til de røde sonene være kontrollert av personell foran inngangen.

Den sentrale valgorganisasjonen i kommunen har ansvar for akkreditering av medarbeidere.

Rød sone er minimum sikret med:

- Avlåsing
 - Avlåsing kan erstattes med vakthold
- Registrering av alle som entrer og forlater sonen, eksempelvis:
 - Elektroniske dørlåser for automatisk inn- og ut-registrering
 - Videoovervåking av inn- og ut-registrering
- Innbrudds- og brannalarm

Personell som har tjenstlig behov for tilgang til disse områdene under valggjennomføringen, er i hovedsak:

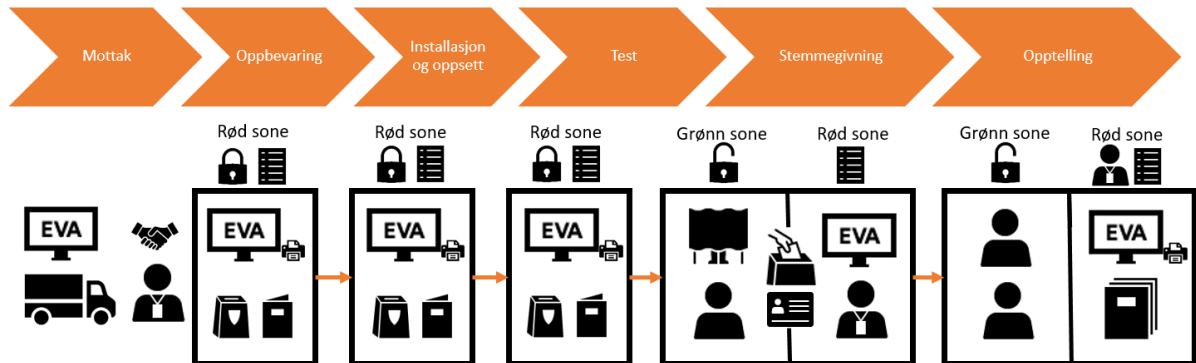
- Valgansvarlig i kommunen
- IT-ansvarlig under valggjennomføringen
- Valgfunksjonær med akkreditering og tildelt rolle i valggjennomføringen, eksempelvis:
 - Personell som jobber med opptelling
 - Personell som tar imot stemmer

Kommuner og fylkeskommuner som benytter seg av for eksempel en skanning-leverandør kan også gi personell fra leverandør tilgang til nødvendige røde soner.

3.2 Sikring av valgmateriell og IKT-utstyr

Anbefalingene til fysisk sikkerhet er til stede for å sikre maskinvaren og annet valgmateriell. Tiltakene er knyttet til å sikre lokaler der dette materiellet befinner seg. To eksempler på slikt utstyr er PCer som brukes med EVA Admin og stemmesedler.

Skissen under illustrerer soneinndeling under valggjennomføringen.

Denne kjeden har primært to kritiske hovedelementer:

- Tilgangskontroll for lokaler der materiell oppbevares
- Flytting eller overgang fra et ledd i leveransekjeden til et annet.

Valgmateriell og maskinvare som skal sikres med rød sone kan ikke bli stående i en sone med lavere nivå uten tilsyn. For eksempel vil man ikke lenger kunne sies å ha kontroll dersom PCer, eller annet valgmateriell blir stående uten tilsyn i kommunens servicesenter eller varemottak. Materiellet har da vært tilgjengelig for personell uten tjenstlig behov.

«Maskinvare» defineres som IKT-utstyr som skal benyttes i valggjennomføringen. Dette omfatter blant annet:

- PCer der EVA-applikasjonene skal brukes
- Bypass smartkortlesere som skal brukes av EVA-applikasjonene
- Strekkodeskannere som skal brukes av EVA-applikasjonene
- Dokumentskannere som skal brukes av EVA Skanning
- Nettverksutstyr

3.2.1 Sikring før valggjennomføring

For å begrense hvem som har tilgang til materiellet og maskinvaren i forkant av valget, oppbevares dette til enhver tid i rød sone. Dette begrenser muligheter for sabotasje eller andre uønskede hendelser.

Dersom kommunen eller fylkeskommunen benytter maskinvare som også brukes til annet enn valggjennomføring, er det viktig at maskinvaren har vært oppbevart i rød sone, eller er under tilsyn av brukeren som har fått utlevert utstyret.

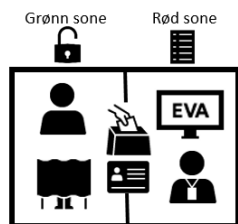
Valgmateriell og maskinvare til bruk i valggjennomføringen oppbevares i rød sone fra materiellet ankommer kommunen eller fylkeskommunen, og til valget er gjennomført og godkjent. Kun autorisert personell med særskilt tjenstlig behov skal ha tilgang. Eksempelvis valgansvarlig i kommunen og fylkeskommunen og IKT- ansvarlig i valggjennomføringen. Dersom maskinvaren skal brukes igjen ved neste valg, er det viktig at denne fortsatt oppbevares i rød sone etter at valget er over.

Ansatte/valgmedarbeidere som har med utstyr ut av rød sone, for eksempel med hjem til bruk i forbindelse med hjemmekontor, skal påse at utstyret er nedlåst i skap/skuff eller i forseglingspose når det ikke er i bruk. Nøkkel og utstyr kan ikke deles med andre (eksempelvis familiemedlemmer) som ikke har tjenstlig behov for tilgang.

Denne sikringen gjelder for følgende lokaler:

- Oppbevaringsrom/lager for materiellet
- Lokaler for installasjon og oppsett av EVA-applikasjonene
- Lokaler for test av maskinvare og valgmateriell

3.2.2 Lokaler for stemming under valggjennomføringen

Mottak av forhånds- og valgtingsstemmer skal foregå i grønn sone, registrering av stemmegivninger i manntallet skal foregå i rød sone.

Av den grunn må man dele inn i to soner:

- Et grønt for publikum med valgavlukker og ubrukte stemmesedler
- En rød for maskinvare og manntall – tydelig adskilt fra publikum for å sikre valgets integritet og ivareta tilgangsbegrensning til maskinvaren og manntallet

I praksis betyr dette at velgere aldri skal ha tilgang til PCer eller avkrysningsmanntall der stemmegivning registreres.

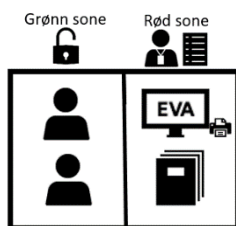
3.2.3 Transport av stemmesedler mellom valglokale og opptelling

Transporten av stemmesedler fra stemmegivning til opptelling er en kritisk del av valggjennomføringen og har følgende krav:

- Kjøretøyet som benyttes er å anse som rød sone fra transport starter til den avsluttes. Dersom det benyttes kollektiv eller kommersielle transportører er det kommunen eller fylkeskommunens ansvar å sikre at transportør oppfyller kravene til rød sone ved transport.
- Transporten skal skje i forseglede beholdere og på en slik måte at transporten er rask og sikker.
- Forsegling av beholdere skal gjøres før overlevering til transportør, og transportør skal ikke ha tilgang til forseglingsutstyr.
- Overlevering ved transportstart og -slutt skal alltid være bemannet og overlevering skal dokumenteres og kontrolleres av mottaker
- Ved overlevering til transportør skal det kvitteres ut:
 - Hvem som avleverer
 - Hvem som er transportør
 - Hva som overleveres
 - Hvor mange kolli, og hvilke kolli som overleveres
 - Tid for overlevering
 - Sted for overlevering
- Ved transportørs overlevering til opptellingssted skal det kvitteres ut:
 - Hvem som avleverer
 - Hvem som er mottaker
 - Hva som overleveres
 - Hvor mange kolli, og hvilke kolli som overleveres
 - Tid for overlevering
 - Sted for overlevering

3.2.4 Lokaler for opptelling under valggjennomføringen

Opptelling av stemmesedler skal være åpent tilgjengelig for publikum. Samtidig er det viktig at tilgang til maskinvare og valgmateriell begrenses for å minimere mulighetene for sabotasje eller andre uønskede tilsiktede eller utilsiktede hendelser.

Av den grunn må man dele inn i to soner:

- En grønn sone hvor publikum kan observere opptellingen – for å sikre allmenn tilgjengelighet og ivareta tillit til valggjennomføringen
- En rød sone for maskinvare og valgmateriell – tydelig adskilt fra publikum for å sikre valgopptellingens integritet og ivareta tilgangsbegrensning til materiell og maskinvare

Publikum og besøkende som ønsker å overvære opptellingen skal oppholde seg i grønn sone. Den røde sonen skal være et avgrenset område innenfor den grønne.

Maskinvare og valgmateriell som benyttes til opptellingen skal plasseres og oppbevares trygt innenfor rød sone. Kun autorisert personell skal ha tilgang til sonen. Sonen kan for eksempel avgrenses med sperrebånd. Vakthold besørges av eget personell eller av funksjonærer med tilgang til rød sone. Det er viktig at vakten har kontroll på at ingen uten akkreditering passerer avgrensningen mellom grønn og rød sone.

4 Organisasjon og mennesker

4.1 anbefalte organisatoriske og menneskelige sikkerhetstiltak

I NSM sine veiledere er organisatoriske og menneskelige sikkerhetstiltak 2 forskjellige kapitler. Vi har valgt å slå disse sammen for å samle *minimumsnivået* av tiltakene under ett kapittel.

Hensikten med disse sikkerhetstiltakene er å sette opp menneskelige og organisatoriske barrierer mot uønskede og tilsiktede handlinger.

Barrierene er tiltak i form av skriftlige eller muntlige beskrivelser, vurderinger og beslutninger som regulerer ledelse, organisering, prosesser, analyser, adferd og/eller anvendelser av sikkerhetstiltak. Sikkerhetstiltakene kan blant annet etableres i form av skilting, opplæring og bruk av adgangskort.

4.1.1 Kompetanse

I opplæringen av valgmedarbeidere bør du som valgansvarlig påse at medarbeiderne også læres opp i sikkerhet. Alle valglokaler skal fra 2025 ha en leder og en nestleder blant valgmedarbeiderne, og det er vil være ekstra viktig at personene som skal ha disse rollene har ekstra god kjennskap og kunnskap i sikkerhet. Opplæringen av valgmedarbeidere bør i hovedsak bygge på denne veilederen og kommunens planverk (se 4.1.3).

4.1.2 Personellsikkerhet

Det gis stor tillit til personer som jobber med valggjennomføringen. Valgmedarbeidere har tilgang til valgsystemene og andre kritiske aspekter ved valget i kommunen eller fylkeskommunen. Valgmedarbeidere kan, med eller uten hensikt, utføre handlinger som ikke er ønskelige. Det er derfor viktig at kommunene og fylkeskommunene, så langt det er mulig, sikrer at personene som jobber med valg er til å stole på. Det er også viktig at personellet er klar over at de ufrivillig kan påvirkes som en del av en større sikkerhetshendelse, uten at de vet om det, samt at man kan bli truet til å gjøre en handling.

Det er ikke nødvendig med sikkerhetsklarering på personell som jobber med valget med mindre personellet skal ha tilgang til gradert informasjon som for eksempel trusselvurderinger og sårbarhetsrapporter. Valgstyret må likevel påse at alle som jobber med valggjennomføringen har hatt en sikkerhetssamtale om trusler, sikkerhetstiltak og rutiner med sikkerhetsansvarlig i valggjennomføringen.

4.1.3 Planverk

Kommunene og fylkeskommunenes planverk må inneholde relevante rutiner knyttet til sikkerhet. Disse må inneholde regler for hvordan valgmedarbeidere skal gjøre jobben sin sikkert og hvordan andre organisatoriske tiltak skal utføres. Viktigst av disse er:

- Rutine for sikkert mottak av stemmesedler
- Rutine for transport av stemmesedler fra valglokale til opptellingslokale
- Regler for bruk av IKT utstyret
- Varslingsrutine for hendelser
- Tydelige kommunikasjonslinjer ved sikkerhetshendelser
- Sikkerhetsledelse
- Skilting
- Avlåsningsregime

Kommunene og fylkeskommunene bør også etablere et planverk for hendelseshåndtering som ivaretar valggjennomføringen ved beredskap og krise. Planverket bør inkludere en oversikt over:

- krav til gjenopprettelse av IKT- funksjoner, IKT-tjenester og IKT-systemer - basert på en analyse av konsekvenser for valggjennomføringen,
- rolle- og ansvarsbeskrivelser for relevant personell,
- krav til opplæring for relevant personell,
- klassifiseringsregime for hendelser og grenseverdier for å aktivere krisestab,
- krav til testing og øving av planverk og personell.

Det er viktig å revidere og oppdatere planverket jevnlig, minst en gang pr. valg og i etterkant av øvelser og større hendelser eller angrep. Små og store øvelser bør gjennomføres regelmessig.

4.1.4 Sikker tjenesteutsetting

Kommunene og fylkeskommunene er ansvarlig for sikkerheten ved tjenesteutsetting av IKT-leveranser.

Dette inkluderer å ha oversikt og kontroll på hele livsløpet til tjenesten(e) som skal settes ut, ivareta behovet for bestiller-kompetanse (f.eks. forvaltning-, administrasjon- og IT- arkitekturkompetanse) gjennom hele livsløpet til tjenesteutsettingen, gjennomføre gode risikovurderinger som inkluderer hele livsløpet, utarbeide et kravdokument for alle faser av tjenesteutsettingen hvor krav kan verifiseres, avtaler om tjenesteutsetting av IKT-tjenester. Det er viktig med god kontroll på leverandørene og de tilhørende verdikjedene til leveransene.

5 Informasjonssikkerhet ved bruk av EVA

Under følger en oversikt over hvilke tiltak Valgdirektoratet anbefaler at kommuner og fylkeskommuner innfører når de skal ta i bruk EVA applikasjonene. Anbefalingene i dette kapittelet omhandler bruk av alle EVA-applikasjonene og gjelder i alle fasene av valget. For de som benytter EVA Skanning er det ytterligere noen anbefalinger beskrevet i neste kapittel.

Samtlige anbefalinger gjelder også for kommuner og fylkeskommuner som benytter seg av teknisk bistand fra en tredjepart. Ofte vil en slik avtale dekke deler av rollen IKT-ansvarlig vanligvis har. Dette må avklares mellom den enkelte kommune eller fylkeskommune og leverandør av teknisk bistand.

De fleste kommuner benytter seg av Windows ved gjennomføringen av valget. Vi tar derfor dette som utgangspunkt i de tekniske anbefalingene. Benytter kommunen et annet operativsystem slik som iOS/Android på nettbrett, eller Linux/MacOS på PC må kommunen sette seg inn i innskrenkningsmekanismene som gjelder for deres operativsystem. Uavhengig av valg av operativsystem bør *prinsippene* i dette kapittelet følges.

5.1 PCer

PCene som brukes til EVA bør være nye, eller være i et kontrollregime som ivaretar kravene til sikkerhet. Gamle maskiner som brukes må ha vært sikret iht. punkt 3.2 i veilederen gjennom hele sitt livsløp.

Kravet til at PCene er nye eller har vært sikret tidligere, stilles for å sikre kommunene mot at uvedkommende får uautorisert tilgang til EVA, eller på andre måter angriper maskinene.

Kravet minimerer også risikoen for at valggjennomføringen i kommunen hindres, eller at det sås tvil om at valgresultatet i kommunen er riktig.

Anbefalingene knyttet til PCer stilles for å i større grad skape sikkerhet rundt opphav og oppbevaring av PCene som brukes i valggjennomføringen.

5.2 Windows 11 Enterprise

Windows-PCer hvor EVA benyttes skal kjøre operativsystemet Windows 11 Enterprise.

Kravet om bruk av Windows 11 Enterprise stilles for å begrense internett- og applikasjonstilgang fra PCene ved hjelp av innskrenkningsmekanismer som kun finnes i denne versjonen av Windows. Ved hjelp av disse mekanismene vil det kun være mulig å bruke applikasjoner og internett-tjenester som er nødvendige for å bruke EVA. Alle andre tilganger og applikasjoner kan blokkeres. Ved å begrense applikasjons- og internett- tilgangen på PCer der EVA brukes, begrenses også angrepsflaten og mulighetene for kompromittering.

5.3 Kontrollert fjerntilgang

Fjerntilgang for leverandører av teknisk støtte til kommunene må skje i kontrollerte former og under overvåkning av autorisert personell hos kommunen/fylkeskommunen. Fjerntilgang gir muligheten til å koble seg opp på maskinen uten fysisk tilgang til den, og det benyttes ofte i forbindelse med feilsøking og brukerstøtte.

Vedvarende fjerntilgang må derfor deaktiveres på maskiner som skal benyttes til EVA. Skulle det være nødvendig med fjerntilgang for å utføre støtte, skal denne initieres av autorisert personell fra EVA maskinen i det den skal benyttes.

Det er den enkelte kommune eller fylkeskommune som bestemmer om man vil benytte seg av fjerntilgang, og når dette skal skje. I så fall må kommunen eller fylkeskommunen åpne for dette i henhold til en avtalt prosedyre med utveksling av nødvendige koder for å kunne logge seg inn.

5.4 Sertifikater

Klientsertifikatene utstedes av Valgdirektoratet for å øke nettverkssikkerheten for pålogging i EVA. Distribusjon av klientsertifikatet må foregå på en sikker og trygg måte. Sikkerheten økes ved å sikre at det kun er godkjente klienter i organisasjonen som kan brukes til å logge seg inn. Sertifikatene er unike for hver kommune og fylkeskommune, og kontrolleres og logges av Valgdirektoratet.

Dersom et sertifikat kommer på avveie, skal det meldes til Valgdirektoratet umiddelbart. Valgdirektoratet vil da gjøre sertifikatet på avveie ugyldig og utstede et nytt.

5.5 Maskiner skal låses når de forlates

I rød sone

Operativsystemet skal låses når maskinen forlates slik at uvedkommende ikke får tilgang til det den innloggede brukeren har tilgang til.

I grønn sone

Forlates maskinen i en grønn sone skal maskinen også låses ned i skuff, skap eller liknende, eventuelt kan maskinen legges i en forseglingspose. Se punkt 3.2. om fysisk sikring.

5.6 Bruker er personlig og skal ikke benyttes av andre

Alle som jobber i EVA-applikasjonene får tildelt personlige brukere og det er derfor aldri behov for å låne bort sin personlige bruker. Lånes brukeren bort kan det føre til at du selv blir ansvarlig for feil andre måtte gjøre. Brukerkontoer på maskinene skal også være personlige.

5.7 Passord

Endre alle standardpassord på all maskinvare før produksjonssetting. Dette inkluderer applikasjoner, operativsystemer, rutere, brannmurer, skrivere, og skannere m.m. I den grad maskinvaren støtter det, bør man benytte sertifikatbasert autentisering og redusere mulighet for passordbasert autentisering over nettverket. MFA (multifaktorautentisering) bør være hovedregel for all brukerautentisering.

5.8 Oppgrader program- og maskinvare og installer sikkerhetsoppdateringer

Nyere produktversjoner inneholder funksjonelle og sikkerhetsrelaterte forbedringer, og de har ofte flere og bedre sikkerhetsfunksjoner.

Sørg for å kun benytte IKT-produkter som støttes og mottar sikkerhetsoppdateringer fra leverandøren. Eldre IKT-produkter må fases ut. Husk også å be tjenesteleverandører informere om risikoer og sårbarheter produktet kan utsettes for, og spesifisere nærmere hvordan IKT-produktet kan sikkerhets-herdes og beskyttes.

Selv de beste produktene har feil og sårbarheter som kan utnyttes av angripere. Systemeiere må etablere et sentralt styrt regime for oppdatering av applikasjoner, operativsystemer og fastvare.

5.9 Ikke tildel administrator-rettigheter til sluttbrukere

De fleste valgmedarbeidere har ikke behov for administrator-rettigheter. I et sentralt administrert system kan valgmedarbeidere få den programvaren de trenger fra et felles distribusjonspunkt. Det er heller ikke behov for administrator-rettigheter for å kunne bruke EVA-applikasjonene.

Dette gjelder også fordeling av roller i EVA. Ikke gi valgmedarbeidere roller i systemet som de ikke trenger for å utføre oppgaven sin. Dette reduserer muligheten for innsidevirksomhet og kan redusere skadeomfanget dersom en brukerpålogging kommer på avveie.

5.10 Blokker kjøring av ikke-autoriserte programmer («hvitelisting»)

Bruk verktøy som «Windows AppLocker» for å kontrollere at sluttbrukere kun får kjøre godkjente applikasjoner og de applikasjoner som de har bruk for i valggjennomføringen.

Ved installasjon av EVA Skanning blir en AppLocker policy også satt opp på maskinen. Til EVA Admin anbefales det å bruke AppLocker konfigurasjonen som ligger tilgjengelig i vedlegg 3.

AppLocker policyen oppdateres ved behov, oppdateringer blir varslet via Valgdirektoratets nyhetsbrev.

5.11 Deaktiver enheter og funksjonalitet som ikke brukes

Deaktiver enheter og funksjonalitet som ikke brukes under valget. Bluetooth skal deaktiveres, og wifi bør deaktiveres dersom kablet nettverk administrert av kommunen er tilgjengelig. Enheter som kamera, infrarød, pcmcia, firewire og com/lpt porter bør også deaktiveres. Den sikreste måten å deaktivere dette på er i maskinens fastvare, eksempelvis BIOS. Se leverandørens dokumentasjon på hvordan dette gjøres.

5.12 Herde applikasjoner

Protected Mode/View for nettleseren, Microsoft Office og Adobe Reader begrenser skadeomfanget ved kompromittering. Deaktiver unødvendig mobil kode og makroer.

For å herde f.eks. Windows og Microsoft Office kan Microsoft Security Compliance Toolkit¹ benyttes.

Enhver ny applikasjon og funksjon øker mulighetene for angrep. Valgmedarbeidere har for eksempel ikke behov for Java Runtime eller JavaScript i Adobe Reader. Unødvendig programvare bør fjernes. Alle applikasjoner må herdes og holdes oppdatert, noe som øker administrasjonsbyrden på systemet.

5.13 Klientbrannmur

Nyere versjon av Windows brannmur støtter filtrering av utgående trafikk med dynamiske nøkler (FQDN). Merk at dette må konfigureres korrekt ([se hvordan her](#)) Windows Brannmur bør settes opp slik at den blokkerer all trafikk initiert utenfra og kun åpner for de domenene som skal benyttes og annen nødvendige trafikk, som DNS, WSUS og DHCP ut fra klienten.

Vi anbefaler bruk av nettleseren Chrome, Via GPO bør man så konfigurere Chrome til å kun tillate tilgang til en liste med domener/URL-er. Valgdirektoratet vedlikeholder en slik liste nødvendig for EVA i vedlegg 2.

Brannmuren bør også settes opp slik at den logger sikkerhetsrelevante hendelser. Disse loggene bør inspiseres regelmessig.

5.14 Sikker oppstart og diskkryptering

Aktiver Sikker oppstart (Secure Boot) og Windows BitLocker. Denne funksjonaliteten bruker maskinvare- og harddiskkryptering for å oppdage manipulering av oppstartsprosessen og forhindre tap av data fra stjalne/tapte PC'er.

5.15 Antivirus/antiskadevare

Antivirus oppdager og blokkerer kjent skadevare som bl.a. utnytter sårbarheter i epost-programmer og dokumentlesere. Fortrinnsvis bør man bruke et produkt som kan styres sentralt og som virker bra sammen med operativsystemet. På Windows 11 er Windows Defender slått på som standard, og det dekker denne anbefalingen.

5.16 Monitorering

Valgdirektoratets verktøy for monitorering av operativsystemet bør installeres. Verktøyet vil monitorere aktivitet som utføres på klienten den er installert på og vil

¹ <https://learn.microsoft.com/en-us/windows/security/threat-protection/windows-security-configuration-framework/security-compliance-toolkit-10>

gjøre det mulig for Valgdirektoratet å bruke loggene ved en eventuell hendelseshåndtering.

5.17 Tilbakestilling av klienter

Etter at valggjennomføringen er over bør alle maskiner som har vært i bruk i forbindelse med valget tilbakestilles til fabrikkinnstillinger. Det vil si at harddisken på maskinen renskes på betryggende måte og at operativsystem installeres på nytt før de brukes til andre ting.

Dette sikrer at sensitive valgdata ikke kommer på avveie. Som for eksempel påloggingsinformasjon, uttrekk fra manntallet, andre rapporter, m.m.

6 Ekstra tiltak ved bruk av EVA Skanning

For å telle stemmer maskinelt ved å benytte EVA Skanning har vi utarbeidet en liste med ekstra tiltak for denne maskinvaren. Det er viktig at alle tiltakene i kapittel 5 også er gjennomført. Denne listen er ytterligere tiltak spesielt rettet mot maskinell telling.

6.1 Installasjon av EVA Skanning

Installasjon og oppsett av EVA Skanning skal følge installasjonsveiledningen som distribueres med EVA Skanning. Installasjonsprosessen er utformet for å gi en mest mulig kontrollert og sikker installasjon av EVA Skanning.

6.2 Tilstandsrapportering og logging

Av sikkerhetshensyn ønsker Valgdirektoratet å kjenne tilstanden for PCer der EVA Skanning er installert for maskinell telling av stemmesedler. PCer der EVA Skanning er installert og som brukes til maskinell telling av stemmesedler vil derfor kontinuerlig rapportere sin tilstand og feilmeldinger til Valgdirektoratet.

Dette gjøres for å kunne avdekke avvik i oppsett og konfigurasjon som kan utgjøre en sikkerhetsrisiko, samt innhente statistikk om hvor mange PCer som er i bruk ved maskinell telling, for på den måten å forbedre tjenesten.

6.3 Nettverk

Nettverket der EVA Skanning benyttes må sikres. Det fysiske nettverket (kabling, switcher, brannmurer, etc) må sikres i henhold til rød sone.

Anbefalte tiltak:

- Sett opp et dedikert kablet nettverk til bruk for EVA Skanning
 - Trådløst nettverk bør ikke benyttes
- Beskytt nettverket med perimetersikring mot omverden som kun tillater absolutt nødvendig trafikk ut (se vedlegg 2) og blokkerer all trafikk inn
- Autoriser kun enheter som skal ha tilgang til nettverket
- Trafikk mellom enheter krypteres
- Sikre nettverket fysisk slik at man har kontroll på antall nettverkskontakter, kontaktenes plassering og tilkoblede enheter

- Benytt portsikkerhet, eksempelvis IEEE 802.1X

6.4 Perimetersikring

Perimetersikring i dette tilfellet handler om konfigurering av brannmur og/eller annen beskyttelse av det lokale nettverket der EVA Skanning er installert. For at EVA Skanning applikasjonen skal fungere må det legges inn åpninger i perimetersikringen. Dette kan for eksempel være brannmurer og andre mellomtjenere. Valgdirektoratets IP adresser er 62.92.129.0/24 og vi anbefaler at det åpnes for alle protokoller mot vårt nettverk. Valgdirektoratet vedlikeholder også en liste med domener ut over våre egne IPer i vedlegg 2.

Noen av domenene i listen vi vedlikeholder står bak CDN-nettverk hvor IP adresser kan endre seg. Det anbefales derfor å benytte perimetersikring som kan basere seg på domenenavn istedenfor bare IP:port.

6.5 Antivirus

EVA Skanning er kun testet sammen med Windows Defender. Det anbefales derfor at Windows Defender er den eneste antivirus løsningen som benyttes på PCer som skal brukes til maskinell telling.

7 Vedlegg

- Vedlegg 1: Sjekkliste
- Vedlegg 2: Lister med domener og URL-er
- Vedlegg 3: AppLocker konfigurasjonsfil
- Vedlegg 4: Enkel ROS-mal med forklaringer

Identifiserte tiltak, oppsummering

Tiltak	Ansvarlig	Frist
<i>Bemanningsplan</i>	VA	01.04
<i>Kontroll av lokalene iht. veiledning i tilgjengelighet, evt. tilrettelegging</i>	VA	01.07
<i>Kontroll av lokalene i forhold til fysisk sikring, jf. veileder i sikkerhet.</i>	VA	01.07
<i>Kontroll av valgmateriell, både resterende og nye bestillinger, etterbestille hvis behov</i>	VA	01.05
<i>Tilstanden til valgutstyret skal sjekkes, og mangler skal utbedres.</i>	VA	01.07
<i>Rutine for sikker behandling av stemmesedler/valgmateriell, sonemodellen</i>	VA	01.06
<i>Rutine for transport av stemmesedler fra valglokale til opptellingslokale</i>	VA	01.06
<i>Utarbeide varslingsrutiner ved hendelser</i>	VA	01.06
<i>Utarbeide liste over tilgjengelige reservelokaler</i>	VA	01.07
<i>Gjøre avtale med skyssbåt/reserve</i>	VA	01.08
<i>Klargjør redundant internettilgang</i>	VA	01.08
<i>Innstilling til valgstyret: Forhåndsstemming i de aktuelle kretsene avsluttes i uke 35.</i>	VA	01.04
<i>Innstilling til valgstyret: Forhåndsstemmegivning i konvolutt i de aktuelle kretsene for å redusere behov for bemanning.</i>	VA	01.04
<i>Opplæring medarbeidere - Tilby grundige opplæringspakker som inkluderer rutinefilmer, e-læringskurs og arbeidsbeskrivelser.</i>	VA	01.08
<i>Gi løpende støtte og veiledning gjennom hele valgprosessen.</i>	VA	-
<i>Utarbeide vikarliste - reservevalgmedarbeidere som kan kontaktes på kort varsel ved fravær</i>	VA	01.09